

Відтворення земельних ресурсів Карпатського макрорегіону на засадах сталого розвитку

Обґрунтовано потребу організації процесу відтворення земельних ресурсів аграрного сектора Карпатського макрорегіону на засадах сталого розвитку. Досліджено стан та нинішній рівень використання, збереження, поліпшення та охорони сільськогосподарських угідь відповідно до проголошених світовою спільнотою пріоритетів. Розкрито потребу посилення адресності та інформованості, що стосується механізму імплементації основоутворюючих принципів використання земель через призму розв'язання триединого завдання: поліпшення екології, підвищення економічної ефективності та належного розв'язання соціального пакету проблем. Ключові слова: економіка, екологія, соціум, фінансування, трансформація, відтворення, збереження.

Організація відтворення земельних ресурсів аграрного сектора на засадах сталого розвитку потребує розробки адекватної концепції, програми, яких у Карпатському макрорегіоні немає. Невизначеною залишається участь у цьому процесі суб'єктів володіння та користування землею, сільських жителів, держави та органів місцевого самоврядування.

Концептуальні основи переходу світової спільноти на модель сталого розвитку, тлумачення поняття «сталий розвиток» найбільш ґрунтовне висвітлення одержали на Міжнародній конференції ООН з довкілля і розвитку, що відбулася 3-14 червня 1992 р. в Ріо-де-Жанейро. Сталий розвиток – це процес, що спрямований на задоволення теперішніх потреб людства, але не ставить під загрозу умови для проживання майбутніх поколінь. Він забезпечує високу якість довкілля і здорову економіку для всіх народів світу [1, с. 235].

Сталий розвиток є предметом досліджень багатьох відомих вітчизняних та зарубіжних вчених. Проблеми його запровадження часто обговорюються на представницьких міжнародних наукових конференціях, симпозіумах, зустрічах відомих політичних і державних діячів тощо. Практично всі дослідники єдині в думці щодо потреби запровадження сталого розвитку, координації зусиль світової спільноти на спільне розв'язання соціально-екологічних та економічних проблем. Причиною пильної уваги до потреби запровадження моделі сталого розвитку є швидка вичерпаність природних ресурсів, різкі, інколи непередбачувані зміни клімату, погіршення екології, світова фінансова криза, рецесійні явища в економіці тощо.

Особлива увага світової спільноти при цьому концентрується на проблемі земельних ресурсів аграрного сектора економіки. Йдеться про запровадження нових підходів до відтворення земельних ресурсів, в основу яких слід покласти принципи їх збереження, поліпшення та охорони. В зв'язку з цим природно виникає питання: яким чином слід організувати земельне господарство в країні, регіоні, кожному населеному пункті, яке б базувалося на засадах достатності, що рекомендується рішеннями конференції ООН Ріо-92, Кіотським протоколом (1997), а також іншими світовими та європейськими форумами: Страсбург (1990),

Гельсінкі (1993), Лісабон (1994), Відень (2002) та ін. Взагалі дослідження проблем сталого розвитку за останні роки значно інтенсифікувалося як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Причин зростаючого інтересу до нової моделі розвитку є декілька. Однією з них стала розбалансованість економічних інтересів цивілізації, що неухильно посилюється стрімкою еволюцією НТП та екологічними можливостями задовольнити дедалі зростаючий попит на різноманітні суспільні блага. Це спричинило появу нового напрямку досліджень – щодо забезпечення сталого просторового розвитку країни [3, с. 83].

Потреба запровадження нової стратегічної моделі не є випадковою, і пояснюється, перш за все, прагненням соціуму зберегти створений природою баланс. Вибір цієї концепції (програми) забезпечується на основі ідеології балансу інтересів поколінь у рамках парадигми, що диктує справедливий (не хижацький) розподіл обмежених природних ресурсів, які виступають у формі природних благ [4, с. 10]. Зазначимо, що запровадження сталого розвитку створює передумови збереження, покращення та охорони навколишнього середовища, органічною складовою якого є земельні ресурси сільськогосподарського сектора економіки. Сталий розвиток визначає поліпшення якості життя населення у межах можливостей екосистеми і є вищою ознакою (етапом) після теорії економічного зростання [5, с. 5].

Зважаючи на те, що імплементація моделі сталого розвитку в аграрному секторі економіки потребує запровадження якісно нових підходів до використання, збереження, поліпшення та охорони земель, важливими є дослідження, які засвідчують рівень та характер цих змін. Йдеться про вимірність радикальних змін аграрної політики, використання якої засвідчувало б реальні зміни щодо трансформації екологічних відносин. Відбувається еволюція спільної сільськогосподарської політики: відхід від типово галузевої аграрної політики до спрямованої на багатофункціональність політики розвитку села, істотним елементом якої є збалансований і сталий розвиток сільського господарства та інших галузей агропромислової економіки, суспільний розвиток і збереження навколишнього природного середовища [6, с. 18-31]. Зрозуміло, що зміна аграрної політики має супроводжуватися формуванням якісно нових критеріїв їх оцінки. Взагалі відтворювальний процес у аграрному секторі є надзвичайно різноманітним, багатоплановим, і тому з метою кращого пізнання його оцінювання доцільно здійснювати за окремими найважливішими блоками, частинами. Йдеться про земельні ресурси аграрного сектора. Саме відносини в зв'язку з землею тісно корелюють із засадами сталого розвитку через призму їх використання, поліпшення, збереження та охорони, забезпечення розв'язання соціально-екологічних завдань. Зазначимо, що така оцінка стане об'єктивною завдяки дослідженню існуючого рівня засад сталого розвитку, які нині не є достатньо дослідженими в Карпатському макрорегіоні.

Запропонувати найважливіші передумови та механізм переведення процесу відтворення земельних ресурсів АПК на модель сталого розвитку.

Оцінка відтворювального процесу земельних ресурсів аграрного сектора засвідчує, що нині в Карпатському макрорегіоні відсутні практичні заходи із запровадження моделі сталого розвитку. Йдеться про відсутність концепції не лише на загальнодержавному рівні, а й у межах досліджуваного макрорегіону, областей, районів, кожного населеного пункту.

Сталий розвиток, потреба його запровадження нині є не лише предметом досліджень окремих вчених, а й політиків, урядовців, інших зацікавлених інституцій. Разом з тим парадоксальним є те, що безпосередні виробники сільськогосподарської продукції, власники та користувачі земель продовжують вести земельне господарство по-старому, часто без урахування потреб їх збереження, поліпшення та охорони. Інакше кажучи, в макрорегіоні відсутній конкретний механізм становлення земельного господарства, який би був зорієнтований на відтворення земельних ресурсів відповідно до вимог і засад сталого розвитку. Нині відтворення земельних ресурсів продовжує спрямовуватися на досягнення перш за все економічних інтересів суб'єктів володіння та користування землею.

Однією з причин недостатності запровадження засад сталого розвитку є низький рівень інформованості населення щодо умов та особливостей його запровадження. Вакуум інформації, яка б утверджувала в свідомості сільського жителя потребу вести земельне господарство не лише для задоволення економічних інтересів, а й з дотриманням вимог екології, для поліпшення рівня життя селянина, гальмує, унеможлиблює запровадження концепції сталого розвитку. Це аксіома, яку слід усвідомити на усіх рівнях управлінської вертикалі. Вимоги сталого розвитку мають бути доведені безпосередньо до користувача, власника земель, кожного селянина та жителя населеного пункту. Знання проблеми, усвідомлення її соціумом є ключовим чинником, без розв'язання якого практичне запровадження засад сталого розвитку продовжуватиме залишатися декларативним.

Очевидним є те, що інформованість суспільства може бути забезпечена шляхом створення адекватних інституційних структур. Йдеться про практичну організацію регуляторних організаційних функцій, фінансування, вироблення відповідної аграрної політики, що стосується всіх учасників процесу відтворення земельних ресурсів на засадах сталого розвитку.

Інформаційне забезпечення, як першооснова імплементації нової моделі відтворення земельних ресурсів, – надзвичайно важлива органічна складова єдиного процесу. Вона не може носити разового характеру, компанійщини, а має бути перманентним, комплексним, системним заходом, який спрямовуватиметься на усвідомлення соціумом потреби використовувати землю по-новому.

При цьому трансформація земельних відносин має здійснюватися не шляхом сліпого копіювання досвіду інших країн, регіонів. Потрібно виробити власний підхід, який би враховував історичну ретроспективу макрорегіону, менталітет соціуму, територіальні, природно-кліматичні, культурні, національні та інші важливі складові, властиві досліджуваному макрорегіону.

Особлива увага в процесі запровадження засад сталого розвитку має бути спрямована на організацію земельного господарства. Йдеться про потребу врахування особливостей досліджуваного макрорегіону, який на фоні інших вирізняється малоземеллям та відносно вищою питомою вагою сільського населення (табл. 1).

Питома вага громадян, що використовують земельні паї для товарного виробництва сільськогосподарської продукції в досліджуваному макрорегіоні, складає близько 26% (469966:1837798), в той час як частка земельних угідь становить лише 9,0% (658:7284). Набагато меншими є також середні розміри поля порівняно з іншими регіонами України.

Таблиця 1

Землекористування громадян для товарного виробництва (сектор II, 2005)
у Карпатському макрорегіоні [2, с. 14]

Області	Кількість громадян	Загальна площа, тис. га	Зокрема		Середній розмір поля, га	
			сільськогосподарські угіддя	рілля	сільськогосподарські угіддя	рілля
Закарпатська	90013	112,5	112,4	58,7	1,2	0,7
Івано-Франківська	97320	95,3	95,0	65,3	1,0	0,7
Львівська	202130	342,9	341,5	237,7	1,7	1,2
Чернівецька	80503	107,3	106,9	80,2	1,3	1,0
Разом по макрорегіону	469966	658,0	655,8	441,9	1,4	0,9
Україна	1837798	7284	7230	5491	3,9	3,0

Таблиця 2

Землекористування сільськогосподарських підприємств
у Карпатському макрорегіоні (сектор I, 2005) [2, с. 14]

	Кількість господарств	Загальна площа, тис. га	Угіддя, тис. га	Рілля, тис. га	Середній розмір одного поля, га
Закарпатська	227	77,9	60	34,4	152
Івано-Франківська	249	105,9	36,7	85,1	342
Львівська	661	269,1	255,2	200,3	303
Чернівецька	268	159,2	151,1	133,5	498
Разом по макрорегіону	1405	612,1	563,0	453,3	498
Україна	14235	21143	20086	17824	1252

До складу малоземельних слід віднести також функціонуючі нині в Карпатському макрорегіоні сільськогосподарські підприємства (табл. 2).

Нині середній розмір одного поля сільськогосподарських підприємств по Україні становить 1252 га, в той же час як у досліджуваному макрорегіоні майже в чотири рази менше. Зазначимо, що розміри землекористування значною мірою впливають на можливості управління процесом відтворення земельних ресурсів у контексті запровадження моделі сталого розвитку. Зрозуміло, що великими спеціалізованими сільськогосподарськими підприємствами значно легше управляти, спрямовуючи розвиток земельного господарства в руслі вимог збереження екології, поліпшення, збереження та охорони земель, розв'язуючи одночасно соціальний пакет проблем. Очевидним є і те, що сільськогосподарські підприємства мають більше можливостей організації земельного господарства відповідно до вимог світової спільноти, аніж господарства населення. Більше

того, значна частина нинішніх домогосподарств не в змозі забезпечити використання, збереження, поліпшення та охорону земельних паїв на засадах сталого розвитку, оскільки не володіє достатніми фінансовими ресурсами, професійними знаннями та організаторськими здібностями. Складність полягає також у тому, що переважна кількість (близько 80%) нинішніх землекористувачів – особи пенсійного віку, менталітет яких сформувався у період дорадянської та адміністративно-командної системи. Саме тому важкою і практично неможливою слід вважати переорієнтацію їхньої свідомості організовувати використання власних земельних ділянок на засадах одночасного розв'язання економічних, екологічних, соціальних та інших важливих складових відтворювального процесу. Таким чином, запровадження засад сталого розвитку до процесу відтворення земель аграрного сектора в Карпатському макрорегіоні потребує адекватних організаційних заходів, спрямованих на формування нових сільськогосподарських підприємств.

Трансформація земельних відносин відповідно до вимог та критеріїв сталого розвитку в Карпатському макрорегіоні потребує проведення генеральної інвентаризації сільськогосподарських земель у розрізі угідь, користувачів та власників земельних ресурсів. Результати переобліку можна буде використати для оцінки структури та обсягу залучених земель у сільськогосподарський обіг, а також аналізу рівня продуктивного їх використання. За науково обґрунтованими рекомендаціями до активного сільськогосподарського обробітку слід залучати не більше третини території. Стільки ж має бути відведено для іншої господарської діяльності, а одна третина повинна залишатися у природному стані, що забезпечує рівновагу у природі [7, с. 12]. На нашу думку, необхідно запровадити якісно нову модель цільового використання земель аграрного сектора. Слід відмовитися від суцільного залучення у сільськогосподарський обіг земель у Карпатському макрорегіоні. Йдеться про низькопродуктивні, засмічені та забруднені землі, угіддя, кут нахилу яких значно перевищує встановлені нормативи, високий рівень розораності земельних площ тощо. За нашими розрахунками в окремих сільськогосподарських підприємствах, фермерських господарствах, домогосподарствах рівень розораності сільськогосподарських угідь перевищує 80%, що практично унеможливорює запровадження засад моделі сталого розвитку.

Ще однією, не менш важливою та складною проблемою є формування адекватної суспільної свідомості, якісно нове сприйняття соціумом цінностей. Мова йде про усвідомлене ставлення суб'єктів господарювання до землі не лише як до субстанції, що надана Всевишнім для задоволення її поточних потреб, а й дотримання та проведення заходів щодо її збереження, поліпшення, охорони. Ставлення людини до землі має будуватися на усвідомленні, що природні ресурси, зокрема й земля, є живим організмом, який потребує адекватного його оцінювання. Це аксіома, без усвідомлення якої сталий розвиток, як новітня концепція життя нинішнього та майбутнього поколінь, матиме швидше всього декларативний характер. Саме Людина, рівень усвідомленості нею потреби будувати ставлення до землі як цінності, яка є найважливішою першоосновою життя, дозволяє не лише успішно трансформувати земельні відносини відповідно до критеріїв сталого розвитку, а й закласти фундамент новітньої стратегії організації земельного господарства.

Реалізація зазначеного потребує реанімації старих та створення нових про-світницьких інституцій. Йдеться про перебудову та запровадження якісно нових напрямків діяльності дошкільних та шкільних закладів, професійно-технічних училищ, ВНЗ усіх рівнів акредитації, громадських організацій, засобів масо-вої інформації (радіо, телебачення, Інтернет, преса), обов'язкового вироблення адекватної державницької політики. Ми усвідомлюємо, що цей процес буде надзвичайно тривалим і трудомістким, оскільки доведеться ламати сформо-вані раніше стереотипи щодо поцінування матеріального та духовного. Однак іншого, якщо йдеться про запровадження якісно нового ставлення людини до землі, всього довкілля, не дано, в чому ми твердо переконані. Потрібно колись розпочинати, і чим швидше, тим краще, оскільки нинішнє суспільство продов-жує активно деградувати.

Оцінка та аналіз передумов запровадження моделі сталого розвитку в аграр-ному секторі засвідчує про потребу врахування ще одного чинника: неоднакові стартові умови та можливості окремих країн, регіонів, населених пунктів. Йдеться про те, що значна частина країн уже досягнула піку свого розвитку і є економічно самодостатніми. Щодо аграрного сектора Карпатського макрорегіону в цілому та відтворення земельних ресурсів зокрема, то запровадження моделі сталого роз-витку певним чином унеможливлене через низький рівень використання земель, недостатню сформованість земельних відносин, відсутність адекватної аграрної політики тощо.

Цілком зрозуміло, що за таких умов відтворення земельних ресурсів, домі-нантою їх розвитку залишаються економічні інтереси, нарощування продуктив-ності, з ігноруванням норм, рекомендованих світовою спільнотою. Не враховувати ці особливості було би невиправданим.

Успішний та стабільний розвиток аграрного сектора економіки в цілому та відтворення земельних ресурсів зокрема в Карпатському макрорегіоні значною мірою залежить від переведення його на засади сталого розвитку. Оцінюючи нинішній стан та рівень запровадження моделі сталого розвитку в процес ви-користання, збереження, поліпшення та охорони сільськогосподарських угідь, слід зазначити, що він перебуває на початковій стадії. У сільськогосподарських підприємствах, господарствах населення, інших агроформуваннях досліджуваного макрорегіону донині не вироблено концепції, конкретної програми імплементації засад організації земельного господарства відповідно до концептуальних положень Ріо-92, Кіотського протоколу. Насамперед, це стосується інформаційного вакууму, невизначеності, бездіяльності безпосередніх продуцентів земельних відносин, державних структур, органів місцевого самоврядування тощо.

Практичне запровадження моделі сталого розвитку в досліджуваному мак-рорегіоні потребує проведення певних організаційних заходів. Насамперед це стосується формування новітніх агроформувань, потенціал яких дозволив би виконувати нормативи та рекомендації світової спільноти.

Важливим заходом підготовки до запровадження якісно нових засад вико-ристання земельного фонду АПК є вилучення значної частини низькопродуктив-них угідь із сільськогосподарського обігу, зменшення розораності угідь, застосу-вання якісно нового підходу до цільового призначення землі.

Передумовами практичної реалізації засад сталого відтворення земельних ресурсів має стати також формування якісно нової суспільної свідомості, цін-

ностей та підходів до використання, збереження, поліпшення й охорони земель. У зв'язку з цим виникає необхідність залучення до цього процесу відповідних просвітницьких інституцій, громадськості, держави, місцевих органів самоврядування тощо.

Список використаних джерел

1. Лісова політика: теорія і практика : [монографія] / [Синякевич І. М., Соловій І. П., Врублевська О. В. та ін.] ; під наук. ред. І. М. Синякевича. – Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – 612 с.
2. Хвесик М. А. Продовольча безпека України / М. А. Хвесик, А. С. Лисецький. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – 159 с.
3. Віленчук О. Гармонізація єдиного еколого-економічного простору України / О. Віленчук // Економіка України. – 2009. – №3. – С. 80-87
4. Василенко В. Методологія економічної діагностики регіонів / В. Василенко // Економіка України. – 2008. – №9. – С. 4-17
5. Дацій О. І. Забезпечення продовольчої безпеки в контексті європейської інтеграції України / О. І. Дацій // Агросвіт. – 2008. – №18. – С. 3-5.
6. Adamowicz M. Perspektywiczne kierunki ewolucji wspolnei polityki rolnei. Roczniki Nauk Rolniczyck. Seria G: Economika Rolnictna. T.90, Z.1, 2005. S.18-31.
7. Федоров М. М. Трансформація земельних відносин до ринкових умов : [доповідь] / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – №3. – С. 4-18.

Шурык М.В. Воспроизводство земельных ресурсов Карпатского макрорегиона на принципах устойчивого развития.

Обоснована потребность организации процесса воспроизводства земельных ресурсов аграрного сектора Карпатского макрорегиона на принципах устойчивого развития. Исследованы состояние и нынешний уровень использования, сохранения, улучшения и охраны сельскохозяйственных угодий в соответствии с провозглашенными мировым сообществом приоритетами. Раскрыта потребность усиления адресности и информированности, касающейся механизма имплементации основообразующих принципов использования земель через призму решения триединой задачи: улучшения экологии, повышения экономической эффективности и надлежащего решения социального пакета проблем.

Ключевые слова: экономика, экология, социум, финансирование, трансформация, воспроизводство, сохранение.

Shchuryk M.V. Recreation of the Land Resources of the Carpathian Macroregion on the Principles of Sustainable Development.

Necessity of organization of the process of reproduction of the land resources of agrarian sector of the Carpathian macroregion on principles of sustainable development has been substantiated. The state and present level of the use, maintenance, improvement and protection of agricultural lands in accordance with the priorities proclaimed by the international community have been studied. The necessity of the strengthening of addressness and awareness, which touches the mechanism of implementation of formative basis principles of the use of lands through the prism of decision of triune task, has been elucidated: improvement of ecology, increase of economic efficiency and proper decision of social package of problems.

Key words: economy, ecology, social medium, financing, transformation, reproduction, maintenance.

Надійшло 16.09.2009 р.